

JIŘÍ LUKAS

MUZEUM MĚSTA PRAHY

<https://orcid.org/0009-0001-7812-9272>

ZNALAZISKO DENARÓW W ZBIORACH BIBLIOTEKI KÓRNICKEJ I JEGO ZNACZENIE DLA OKREŚLENIA CHRONOLOGII NAJWCZEŚNIEJSZYCH EMISJI MENNICZYCH W CZECHACH

ABSTRAKT

Zawartość bogatego zbioru 256 denarów z drugiej połowy X w., który trafił pod koniec XIX w. do zbiorów PAN Biblioteki Kórnickiej, ma wyjątkową wartość z punktu widzenia wiedzy o początkach czeskiego mennictwa. Wyniki najnowszej analizy znaleziska wykazują, że w jego komponencie czeskim znajdują się 23 denary typu krzyż-kaplica wybite w mennicy w Pradze w latach 70. X w. Najstarsze warianty czeskich denarów tzw. typu bawarsko-szwabskiego to monety z zestawem liter PER pod dachem na rewersach oraz monety z zestawem liter IISFERA, zawierające legendę otokową na awersie. Najprawdopodobniej te warianty denarów zostały wybite w ostatnich latach panowania Bolesława I (935–972). Inne warianty denarów typu krzyż-kaplica z tego znaleziska wybito za panowania Bolesława II (972–999). Z punktu widzenia ikonografii szeroki wachlarz czeskich denarów typu krzyż-kaplica opierał się na denarach bawarskich Henryka II (955–976) z dziewięcioma kulkami w kątach ramion krzyża na awersie, które bito w Ratyzbonie i Nabburgu od początku lat 60. do początku lat 70. X w. Skład jednostkowy znaleziska wskazuje, że zbiór monet trafił na terytorium dzisiejszej Polski z Bawarii przez Czechy i że pierwotnym miejscem jego ukrycia mógł być również Dolny Śląsk.

Słowa kluczowe: zbiór monet, denar, Czechy, Bolesław II, Biblioteka Kórnicka

ABSTRACT

**THE DENIER FIND FROM THE KÓRNIK COLLECTIONS
AND ITS CONTRIBUTION TO THE CHRONOLOGY
OF THE EARLIEST BOHEMIAN DENIER MINTAGES**

The abundant find set of 256 denier mintages from the second half of the 10th century, deposited since the end of the 19th century in the Polish Academy of Sciences Kórník Library collections, thanks to its composition, is of quite exceptional importance for capturing the beginnings of the Bohemian coinage. According to the results of the latest find analysis, 23 deniers of the cross-chapel type coined in the Prague mint during the 970s are represented in its Bohemian component. The oldest variants of the Bohemian deniers of the so-called Bavarian-Swabian type are the coins with lettering PER under the roof on their reverses and those with lettering IISFERA, bearing the marginal legend on the obverse side. Most probably, the mentioned denier variants were minted within the last reigning years of Boleslaus I (935–972). The other variants of the cross-chapel denier type from this find were not minted until the reign of Boleslaus II (972–999). The wide range of the Bohemian cross-chapel type denier variants was based iconographically on the Bavarian deniers of Henry II (955–976) with nine balls in the angles of the cross arms on the obverse sides, minted in Regensburg and Nabburg from the late 960s to the early 970s. The find unit's composition indicates that the coin set made its journey into the territory of today's Poland from Bavaria via Bohemia, and that its original hiding place may have been also in Lower Silesia.

Keywords: coin hoard, denier, Bohemia, Boleslaus II., Kórník Library

W zbiorach PAN Biblioteki Kórnickiej znajduje się okazałe znalezisko denarów – 256 (239 + 17) – z drugiej połowy X w. Miejsce i okoliczności odkrycia skarbu, a także kwestia jego integralności nie są znane. Według ustnych informacji trafił on do zbiorów zamkowych już pod koniec XIX w. i pierwotnie przechowywany był w ceramicznym naczyniu, które się jednak nie zachowało¹. Znalezisko zostało po raz pierwszy opisane przez Stanisława Gibasiewicza w 1958 r.², następnie przez Jana Źaka w 1966 r.³, potem w inwentarzu wczesnośredniowiecznych skarbów monet z ziem polskich w 2017 r.⁴, a wreszcie w kompleksowej pracy poświęconej

¹ Według byłego pracownika biblioteki Stanisława Małeckiego (1881–1967) monety znajdowały się „pierwotnie w małej urnie, a więc naczyniu z palonej gliny, które zostało rozbite zimą 1945 r. przez nieznaną sprawców”. Po zakończeniu wojny „znalazł resztki rozbitego naczynia i rozrzucone monety. Zebrane monety włożył do wspomnianej koperty, resztki naczynia niestety zaginęły” (Gibasiewicz 1958, 14).

² Gibasiewicz 1958.

³ Źak 1966, 85–86, nr 57bis (Kórník).

⁴ FMP I, 411–414, nr 114 (Kórník).

początkom czeskiego mennictwa, wydanej w 2021 r.⁵ Pomimo częściowych różnic wszystkie opisy są zgodne co do reprezentacji w nim typów bawarskich (ok. 90% znaleziska)⁶. Najwcześniejsze emisje ze skarbu to denary Henryka I (948–955) z trzema pojedynczymi punktami w kątach ramion krzyża na awersach monet, z mennic w Ratyzbonie (Hahn 10) i Nabburgu (Hahn 65) oraz monety biskupa Udalryka (923–973) z mennicy w Augsburgu (Hahn 131). Najmłodsze i najliczniejsze bawarskie emisje to denary Ottona I Szwabskiego (976–982) z czterema pojedynczymi kulkami w kątach ramion krzyża z mennic w Ratyzbonie (Hahn 17) i Nabburgu (Hahn 70). Do ukrycia skarbu musiało zatem dojść prawdopodobnie za panowania księcia bawarskiego Ottona I Szwabskiego. Zgadzają się co do tego zarówno autorzy wspomnianych inwentarzy, jak i inni badacze⁷. Datowaniu temu nie przeczy skład czeskiego komponentu znaleziska ani też występowanie pojedynczych egzemplarzy monet: wspólnej emisji biskupa Dietricha (964–984) i cesarza Ottona I (936–973) z mennicy w Metz (Dbg. 1933; Gibasiewicz 1958, 22, Ryc. 54) oraz saskiego denaru krzyżowego typu CNP 302 (Kilger KN 2:10; Gibasiewicz 1958, 23, Ryc. 55), wybitego w latach 965–985. Wszyscy badacze zwracają jednak uwagę, że częścią skarbu są też dwa egzemplarze denarów krzyżowych typu CNP 403 (Kilger MgHP 1; Gibasiewicz 1958, 23, Ryc. 56), bitych prawdopodobnie dopiero po roku 1000. W tym przypadku jednak monety mogły dostać się do skarbu później, podczas burzliwego roku 1945⁸. Brak monet bizantyjskich, a zwłaszcza islamskich, oraz niemal wyłączna reprezentacja w skarbie denarów bawarskich, augsburskich i czeskich sugeruje również, że ów zbiór monet przywędrował na tereny obecnej Polski z Bawarii przez Czechy, a jego pierwotne miejsce ukrycia mogło też znajdować się na obszarze Dolnego Śląska⁹.

Ze względu na swój skład znalezisko to, zdeponowane w zbiorach Biblioteki Kórnickiej, ma wyjątkowe znaczenie dla uchwycenia początków mennictwa czeskiego¹⁰.

⁵ Lukas – Videman 2021, 73–77, nr IV:4 (*Bibliotheca Kórník PAN*).

⁶ Podany udział emisji bawarskich jest jedynie przybliżony, gdyż autorzy poszczególnych opisów podają różną liczbę bawarskich i augsburskich monet w skarbie: 231 egz. (Gibasiewicz 1958), 230 egz. (Żak 1966, 85–86), 236 egz. (Hahn 1977, 164), 210 egz. (FMP I, 411–412). Różnice te wynikają z bliższej identyfikacji fragmentów monet i współczesnych naśladownictw.

⁷ Gibasiewicz 1958, 24; Żak 1966, 85; FMP I, 412; Hahn 1977, 164; Suchodolski 1974, 214; Lukas – Videman 2021, 73.

⁸ Por. przyp. 1.

⁹ Stanisław Gibasiewicz (1958, 15) wyraził opinię, że zbiór monet mógł zostać znaleziony w okolicach zamku w Kórniku. Wolfgang Hahn, biorąc pod uwagę skład znaleziska i przeważającą liczbę monet bawarskich, skłaniał się ku możliwości, że mógł on zostać ukryty na Śląsku: *Ich konnte diesen Fund in der Bibliothek des Schlosses von Kórník sehen; er stammt wahrscheinlich aus Schlesien* (Hahn 1977, 164).

¹⁰ Lukas – Videman 2021, 73–77. W starszej literaturze jest podawana mniejsza liczba monet czeskich w skarbie: Gibasiewicz 1958, 21–22: 18 egz.; Żak 1966, 86: 21 egz.; FMP I, 414: 21 egz.

Zgodnie z wynikami najnowszej analizy skarbu, w jego czeskim komponencie reprezentowane są 23 denary typu krzyż-kaplica, emitowane w latach 70. X w.

KATALOG¹¹

Czechy, Bolesław I (935–972) lub Bolesław II (972–999)

AR denar, mennica w Pradze

Aw. krzyż równoramienny z trzema punktami w trzech kątach, obwódka wewnętrzna gładka

Rw. kaplica z zestawem liter i znaków (pod dachem)

1. Cach 3 (PER)

Aw. BOLEZ[...]VX

Rw. PR[...]

1,12 g; 21,0 × 20,8 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. IV; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 47a; *FMP I*, 414, nr 236;

Lukas – Videman 2021, 135, tab. 14, nr. II.a/3–01

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5648

Il. 1. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5648

¹¹ Warianty denarów zostały ułożone w porządku chronologicznym, co zostało szczegółowo uzasadnione w ostatniej pracy na temat początków mennictwa czeskiego: *Lukas – Videman 2021*, 122–131, 287–292. W nawiasach podano schematyczne zestawy liter i znaków pod dachem kaplicy na rewersach monet. Na fotografiach denary są powiększone do 150% ich rzeczywistego rozmiaru.

2. Cach 3 (PER)

Aw. [...]LEZLA[...]X

Rw. [...]ACIAT[...]

1,21 g; 21,8 × 20,9 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. V; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 47b; *FMP I*, 414, nr 235;*Lukas – Videman 2021*, 136, tab. 15, nr II.a/4–02

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5649

Il. 2. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5649

3. Cach 10 (IISFERA);

Aw. BIAGOTACOI[...]

Rw. BO IEZLAV S

1,04 g; 21,0 × 20,9 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XIX; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 44; *FMP I*, 414, nr 249;*Lukas – Videman 2021*, 142, tab. 24, nr V.a/1–10

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5645

Il. 3. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5645

Czechy, Bolesław II (972–999)

AR denar, mennica w Pradze

Aw. krzyż równoramienny z trzema punktami w trzech kątach, obwódka wewnętrzną gładką

Rw. kaplica z zestawem liter i znaków (pod dachem)

4. Cach 3 war. (REP)

Aw. BOLEZL[...]

R2. ΛGV[...]

0,95 g; 21,1 × 20,0 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. IX; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 41a; *FMP I*, 414, nr 245;*Lukas – Videman 2021*, 138, tab. 19, nr III.a/1–05, Bibl. Kórnicka, nr inw. 5639

Il. 4. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5639

5. Cach 3 war. (REP)

Aw. BOLEZLVADVX

Rw. ΛGVDIATLVS

1,05 g; 21,0 × 20,8 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. IX; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 41 b; *FMP I*, 414, nr 246;*Lukas – Videman 2021*, 138, tab. 19, nr III.a/1–06, Bibl. Kórnicka, nr inw. 5640

Il. 5. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5640

6. Cach 2 (RE)

Aw. BOLEZLA[...]VX

Rw. ΛGVDIAT[...]VS

1,08 g; 20,5 × 21,4 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. X; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 41c; *FMP I*, 414, nr 244;*Lukas – Videman 2021*, 140, tab. 21, nr IV.a/1–03

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5641

Il. 6. Biblioteka. Kórnicka, nr inw. 5641

7. Cach 8 (TOG)

Aw. XBRAGACIVITAZ

Rw. B:OVEZLAVAV

1,13 g; 20,1 × 19,9 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXI; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 43; *FMP I*, 414, nr 248;*Lukas – Videman 2021*, 145, tab. 26, nr VII.a/1–06

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5644

Il. 7. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5644

8. Cach 11 (IOA)

Aw. BOLEZLVADVX

Rw. PRAGACIVITA

1,21 g; 20,9 × 20,9 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XIV; *Gibasiewicz 1958*, 22, nr 52; *FMP I*, 414, nr 238;*Lukas – Videman 2021*, 150, tab. 34, nr XI.a/3–01, Bibl. Kórnicka, nr inw. 5654

Il. 8. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5654

9. Cach 11 (IOA); brak pomiaruLit. *Hahn 2002*, komb. XVI; *Gibasiewicz 1958*, 23, nr 58; *FMP I* --; *Lukas – Videman 2021*, 151, tab. 35, nr XI.a/4–04, Bibl. Kórnicka, nr inw. 5738, fragment**10. Cach 11 (IOA)**

Aw. BOLEZLAVDVX

Rw. PRAGACIVITZ

1,06 g; 21,2 × 20,1 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XVI; *Gibasiewicz 1958*, 22, nr 51; *FMP I*, 414, nr 241;*Lukas – Videman 2021*, 151, tab. 35, nr XI.a/4–05, Bibl. Kórnicka, nr inw. 5653

Il. 9. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5653

11. Cach -- (IOΛ)

Aw. [...]T[...]X

Rw. PRAGACIVITA

1,10 g; 20,2 × 20,1 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XVIII; *Gibasiewicz 1958*, 22, nr 50; *FMP I*, 414, nr 240;*Lukas – Videman 2021*, 152, tab. 36, nr XI.a/5–01 (dziesięciopunktowy)

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5652

Il. 10. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5652

12. Cach -- (IOΛ)

Aw. PhRIEBOAVDVX

Rw. PRAGACIVITA

1,11 g; 21,6 × 20,5 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XVII; *Gibasiewicz 1958*, 22, nr 49; *FMP I*, 414, nr 239;*Lukas – Videman 2021*, 153, tab. 38, nr XII.a/1–04

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5651

Il. 11. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5651

13. Cach 12 (IOA)

Aw. PRASACIVITA

Rw. PRAGACIVITA

1,31 g; 20,7 × 19,8 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XII; *Gibasiewicz 1958*, 22, nr 53b; *FMP I*, 414, nr 237;*Lukas – Videman 2021*, 154, tab. 39, nr XIII.a/1–08

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5655

Il. 12. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5655

14. Cach 12 (IOA)

Aw. PRASACIVITA

Rw. PRAGACIVITA

1,06 g; 19,2 × 19,6 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XII; *Gibasiewicz 1958*, 22, nr 53a; *FMP I*, 414, nr 242;*Lukas – Videman 2021*, 154, tab. 39, nr XIII.a/1–09

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5656

Il. 13. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5656

15. Cach -- (EPG)

Aw. BOLEZLAVDX

Rw. PRAGACIVI[...]

1,42 g; 20,9 × 20,9 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXIV; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 45; *FMP I*, 414, nr 255;*Lukas – Videman 2021*, 157, tab. 43, nr XIV.a/1–01

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5646

Il. 14. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5646

16. Cach 6 (EOS)

Aw. PPAGACIZITAX

Rw. BOLENL[...]

1,21 g; 20,6 × 20,5 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXV; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 42a; *FMP I*, 414, nr 254¹²;*Lukas – Videman 2021*, 158, tab. 45, nr XVI.a/1–04

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5642

Il. 15. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5642

¹² Wymieniony przez pomyłkę jako czeski denar tzw. typu mieczowego Cach 48.

17. Cach 6 (EOS)

Aw. PRA[...]ACIZITAX

Rw. BOLENL[...]DX

1,32 g; 20,7 × 20,5 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXV; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 42b; *FMP I*, 414, nr 253¹³;*Lukas – Videman 2021*, 158, tab. 45, č. XVI.a/1–05

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5643

Il. 16. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5643

18. Cach 13 (GDO)

Aw. XVDVALZELOB

Rw. SVVTA[...]

0,89 g; 20,0 × 20,1 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXX; *Gibasiewicz 1958*, 22, nr 48; *FMP I*, 414, nr 243;*Lukas – Videman 2021*, 161, tab. 48, nr XVIII.a/2–08

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5650

Il. 17. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5650

¹³ Wymieniony przez pomyłkę jako czeski denar tzw. typu mieczowego Cach 48.

19. Cach 14 (BD)

Aw. XVD[...]ZELOB

Rw. SE[...]OBV

1,25 g; 20,1 mm (część monety została odłamana)

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXVII; *Gibasiewicz 1958*, 21, nr 46; *FMP I*, 414, nr 251;*Lukas – Videman 2021*, 162, tab. 50, nr XIX.a/1–05, Bibl. Kórnicka, nr inw. 5647

Il. 18. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5647

20. Cach 14 (BD); brak pomiaruLit. *Hahn 2002*, komb. XXVII; *Gibasiewicz 1958*, --; *Hahn 2002*, 391;*Lukas – Videman 2021*, 162, tab. 50, nr XIX.a/1–06, Bibl. Kórnicka, nr inw. 4219, fragment**21. Cach -- (CBF)**

Aw. VDVA[...]OX

Rw. SZV[...]

1,17 g; 19,9 × 19,6 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXVIII; *Gibasiewicz 1958*, 23, nr 57; *FMP I*, 414, nr 212–231;*Lukas – Videman 2021*, 165, tab. 52, nr XXI.a/1–01, Bibl. Kórnicka, nr inw. 5669

Il. 19. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5669

22. Cach 15 (HIO)

Aw. XVDVALZELOB

Rw. SV[...] OGED

1,01 g; 20,9 × 21,0 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXXI; *Gibasiewicz 1958*, 23, nr 57; *FMP I*, 414, nr 212–231;*Lukas – Videman 2021*, 166, tab. 53, nr XXII.a/1–03

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5663

Il. 20. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5663

23. Cach 15 war. (ΓCIT)

Aw. :NII[...]ΔI▼X

Rw. DEGOIAIVS

0,93 g; 20,0 × 20,9 mm

Lit. *Hahn 2002*, komb. XXXIV; *Gibasiewicz 1958*, 23, nr 57; *FMP I*, 414, nr 212–231;*Lukas – Videman 2021*, 169, tab. 57, nr XXII.c/1–01

Bibl. Kórnicka, nr inw. 5661

Il. 21. Biblioteka Kórnicka, nr inw. 5661

W skarbie z Biblioteki Kórnickiej reprezentowany jest szeroki, ale jednocześnie zamknięty czasowo zakres wariantów najstarszego typu denara wybijanego w Czechach. Są to denary tzw. typu bawarsko-szwabskiego, z dziewięcioma punktami w kątach ramion krzyża na awersach monet i różnymi zestawami liter pod dachem kaplicy na rewersach. Ich prototypem były bawarskie denary Henryka II (955–976) tego samego dziewięciopunktowego typu, wybijane w mennicach w Ratyzbonie (Hahn 15) i Nabburgu (Hahn 68) od końca lat 60. do początku lat 70. X w.¹⁴ Jest wysoce prawdopodobne, że mincerze i inni specjaliści z tych mennic mieli znaczący udział w powstaniu i organizacji praskiej mennicy oraz wybiciu najstarszej czeskiej monety krótko po 970 r.¹⁵

Najstarszymi wariantami czeskich denarów tzw. typu bawarsko-szwabskiego w skarbie Biblioteki Kórnickiej są denary Cach 3 z literami PER pod dachem kaplicy na rewersach monet (kat. 1–2). Na awersach podane zostało imię emitenta w formie BOLEZLAV DVX, na rewersach nazwa mennicy PRAGA CIVITAS. Na podstawie pojawienia się jednego egzemplarza tego samego wariantu denara w skarbie odnalezionym w Kałdusie-Uśc I (tpq¹⁶ 970/71)¹⁷ można sądzić, że bicie wariantu z zestawem liter PER pod dachem kaplicy mogło mieć miejsce już pod koniec panowania Bolesława I (935–972), czyli na samym początku lat 70. X w. Podobnie jest w przypadku monety Cach 10 (kat. 3), na której na awersie widnieje imię domniemanej żony władcy BLAGOTA CONIVX, na rewersie imię księcia BOLEZLAV DVX, a pod dachem kaplicy litery IISFERA. Moneta tego wariantu była reprezentowana w znalezisku w Obrzycku (tpq 970/971, lub 973)¹⁸, a zatem może również należeć do emisji z ostatnich lat panowania Bolesława I¹⁹.

Niewiele młodszą grupę emisji czeskich reprezentują monety Cach z literami REP (kat. 4–5) i RE (kat. 6) pod dachem kaplicy na rewersach. Ich występowanie

¹⁴ Hahn 1977, 162–167; Hahn 1981–1982, 108.

¹⁵ Łukasz 2012. Przegląd poglądów na temat początków mennictwa w Czechach zob.: Łukas – Videman 2021, s. 11–16, 210–215.

¹⁶ Tpq – łac. *terminus post quem*.

¹⁷ FMP II, 262, nr 103.

¹⁸ FMP I, 545, nr 530.

¹⁹ Do tej grupy najwcześniejszych czeskich emisji należą prawdopodobnie także denary Cach 4 (Hahn 2002, komb. I) z literami PRA pod dachem kaplicy na rewersach monet (Łukas – Videman 2021, 122, 299). Jeden egzemplarz tego wariantu był reprezentowany w znalezisku Dzierżnica II (tpq 980/981), którego zachodnioeuropejska część była prawdopodobnie zamknięta przed 976 r. (FMP I, 170, nr 20349). Moneta tego wariantu nie jest reprezentowana w skarbie ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej.

w skarbach z Karwian²⁰, Zalesia²¹, Broumova/Wałbrzycha²² i Metsaküli/Kumny²³, ukrytych po roku 976, wskazuje, że denary tych wariantów bito już na początku panowania Bolesława II (972–999). W tym samym okresie wybito również monety Cach 8 z literami TOG pod dachem kaplicy (kat. 7) – w legendach których pojawia się imię Bolesław i nazwa mennicy praskiej – oraz denary nawiązujące do emisji Cach 10 (kat. 3) z imieniem żony władcy BLAGOTA CONIVX²⁴. Jeden egzemplarz denara tego wariantu był reprezentowany w znalezisku Broumov/Wałbrzych (tpq. 976)²⁵.

Denary z napisem IOΛ pod dachem kaplicy to obok denarów z literami PER najczęściej bite monety czeskie z dziewięcioma punktami w kątach ramion krzyża. W skarbie zdeponowanym w Bibliotece Kórnickiej reprezentowane są trzy warianty tego typu monet. Na awersach denarów Cach 11 (kat. 8–10, 12) imię emitenta podane jest w formie BOLEZLAV DVX, na rewersie jest umieszczona nazwa mennicy w formie PRAGA•CIVITA. Specyficzny wariant monet Cach 11 (kat. 11) reprezentuje egzemplarz, na awersie którego umieszczono dziesięć punktów w kątach ramion krzyża. W legendach opisowych awersów i rewersów monet Cach 12 (kat. 13–14) z literami IOΛ pod dachem kaplicy podana jest tylko nazwa mennicy, ale brakuje imienia emitenta. Oprócz znaleziska z Biblioteki Kórnickiej egzemplarze monet Cach 11 i Cach 12 pojawiły się w skarbach z Zalesia²⁶, Broumova/Wałbrzycha²⁷ i Starhorodu²⁸, ukrytych po 976 r. Ich brak w znaleziskach ukrytych przed 976 r. sugeruje, że ich produkcja przypada prawdopodobnie dopiero na połowę lat 70. X w., a zatem na pierwsze lata panowania Bolesława II (972–999)²⁹.

Do tej samej grupy z denarami z napisem IOΛ pod dachem kaplicy, na podstawie ich występowania w znalezisku z Biblioteki Kórnickiej i skarbie z Broumova/

²⁰ *FMP IV/2*, 272, nr 81.

²¹ *FMP I*, 782, nr 1496–1498, 1501.

²² *Lukas – Videman 2021*, 78, nr III.b/1–02, IV.a/1–07, IV.b/1–02, IV.c/1–06.

²³ *Friedenthal 1932*, 7, nr 462.

²⁴ Etap pośredni, łączący obie emisje, reprezentują denary Cach 9 z legendami opisowymi BLAGOTA CONIVX na awersach i BOLEZLAVS DVX na rewersach monet, z literami TOG pod dachem kaplicy (*Lukas – Videman 2021*, 122–124, 299–301).

²⁵ *Lukas – Videman 2021*, 78, nr VII.a/1–14.

²⁶ *FMP I*, 782, nr 1504–1505.

²⁷ *Lukas – Videman 2021*, 78, nr XI.a/4–08, 09; XII.a/1–05, 06; XIII.a/1–17, 18.

²⁸ *Lukas – Videman 2021*, 80, nr XI.a/1–04; XI.a/2–05.

²⁹ *Lukas – Videman 2021*, 125, 301.

/Wałbrzycha³⁰, można również zaliczyć denar z literami EPG pod dachem kaplicy (kat. 15), którego stempel rewersu – jak wskazuje szereg istotnych cech – został wykonany jednocześnie ze stemplami monet z napisem IOA pod kaplicą³¹. Łączność z denarami z napisem IOA pod kaplicą jest również prawdopodobna u denarów Cach 6 z literami EOS pod dachem kaplicy. Ich awersy noszą nazwę mennicy, podobnie jak w przypadku denarów Cach 12, podczas gdy imię władcy pojawia się na rewersach. Oprócz skarbu z Biblioteki Kórnickiej (kat. 16–17) denary Cach 6 znajdowały się również w znalezisku z Broumova/Wałbrzycha, ukrytym po 976 r.³²

Bicie denarów tak zwanego bawarsko-szwabskiego dziewięciopunktowego typu krzyż-kaplica było kontynuowane w Czechach także po 976 r., kiedy to jego produkcja w mennicach bawarskich została zastąpiona biciem denarów typu czteropunktowego. Trwało ono w Bawarii przez sześć lat panowania Ottona Szwabskiego (976–982). Praska mennica wyprodukowała w tym czasie szereg wariantów monet z różnymi zestawami liter i grafemów pod kaplicą na rewersach³³. Kolejność ich bicia nie została jeszcze jednoznacznie ustalona, ale pewne jest, że pojedyncze egzemplarze tych wariantów występują w skarbach z Zalesia, Broumova/Wałbrzycha i Starhorodu, ukrytych po 976 r. i zawierających denary Ottona Szwabskiego. W znalezisku zdeponowanym w Bibliotece Kórnickiej grupę tę reprezentują denary Cach 13 z literami i grafemami IDO (kat. 18), Cach 14 z literami BD (kat. 19–20) oraz denary z literami CBF (kat. 21). Na ich awersach imię i tytuł emitenta są wyraźnie czytelne: BOLEZLAV DVX; legendy otokowe na rewersach są, podobnie jak zespoły liter i grafemów pod dachem kaplicy, zdeformowane i nieczytelne³⁴.

Do końcowego okresu bicia czeskich denarów tzw. bawarsko-szwabskiego typu dziewięciopunktowego należy wariant Cach 15 z konfiguracjami liter lub grafemów HIO i ICIT pod dachem kaplicy. Oba warianty (k. 22–23) są reprezentowane w znalezisku z Biblioteki Kórnickiej, ale kolejność chronologiczna ich wybicia jest niepewna. Napisy na awersach: BOLEZLAV DVX stopniowo stają się coraz

³⁰ Lukas – Videman 2021, 78, nr XIV.a/1–03.

³¹ Lukas – Videman 2021, 126, 301, obr. 89.

³² Lukas – Videman 2021, 78, nr XVI.a/–09, 10, 11.

³³ Lukas – Videman 2021, 128–129, 302–303.

³⁴ Dotyczy to przede wszystkim denara z literami CBF pod dachem kaplicy (kat. 21). Denar ten jest klasyfikowany jako moneta czeska przez Wolfganga Hahna (2002, 391, komb. XXVII) oraz Jiříego Lukasa i Jana Videmana (2021, 165, typ XXI.a/1), ale nie jest zaklasyfikowany jako moneta czeska przez Stanisława Gibasiewicza (1958, 23, nr 57) oraz autorów opisu skarbu z Biblioteki Kórnickiej (FMP I, 414) i Zalesia (FMP I, 782, nr 1509).

bardziej zdeformowane i nieczytelne, natomiast napisy na rewersach: DEGOIAVVS lub REGOIAVVS, sugerują możliwy wzór bawarski³⁵. O ich czeskim pochodzeniu świadczy, oprócz imienia emitenta na niektórych egzemplarzach, także ich występowanie w znalezisku z Hudčic (powiat Příbram), ukrytym po 976 r.³⁶, lub niepublikowane dotychczas odkrycie pojedynczego znaleziska jednego z wariantów tego typu w Korcach (obszar katastralny Choťovice, powiat Kolín) w 2023 r.³⁷

Stałą częścią skarbów monet ukrytych na Śląsku i w Wielkopolsce w latach 70. i 80. X w. są naśladownictwa denarów bawarskich, ale także czeskich typu krzyż-kaplica³⁸. Problem z klasyfikacją i dokładniejszym datowaniem wybicia większości z nich wynika z nieczytelności legend opisowych na awersach i rewersach monet, które składają się w większości z zestawów znaków bez wyraźnej informacji o imieniu emitenta i nazwie mennicy. Tak też jest w przypadku znaleziska z Kórnika. Autor najwcześniejszego kompleksowego opisu tego skarbu, Stanisław Gibasiewicz, identyfikuje 22 okazy jako emisje naśladowcze, nie podając jednak dokładniejszego opisu³⁹. Próbę taką podjął kilka lat później, bez większego sukcesu, Kristian Turnwald⁴⁰, a utrzymująca się niepewność w kwestii przyporządkowania i datowania emisji naśladowczych widoczna jest również w inwentarzu znalezisk monet wczesnośredniowiecznych w Polsce z 2017 r.⁴¹

³⁵ Wolfgang Hahn pierwotnie sklasyfikował oba warianty jako monety naśladowujące wzory bawarskie (*Hahn 1986*, 296, nr 43–46).

³⁶ *Lukas – Videman 2021*, 38, nr 8. Jest to najstarsze, odkryte dotychczas, masowe znalezisko denarów bawarskich w Czechach, w którym występują też monety czeskie.

³⁷ Jest to wariant monety Cach 15: *Lukas – Videman 2021*, 176, komb. XXII.b/2.

³⁸ Wolfgang Hahn doszedł do wniosku, że tak zwane emisje naśladowcze to monety, których produkcja najprawdopodobniej miała miejsce w Czechach, być może jeszcze przed rozpoczęciem oficjalnej produkcji pod kontrolą władcy (*Hahn 1978–1979*, 77; *Hahn 2002*, 381). Zasadniczo jedynym sposobem, w tym momencie, na wyciągnięcie przynajmniej częściowych wniosków w kwestii pochodzenia naśladownictw jest przyjrzenie się ich występowaniu w dobrze datowanych skarbach i pojedynczym znaleziskom w Czechach. Bardziej szczegółowo na ten temat: *Hahn 1986*; *Lukas – Videman 2021*, 177–187, 326–332.

³⁹ „Denary typu bawarskiego o napisach zupełnie zniekształconych i nieczytelnych; większość z nich robi wrażenie źle wykonanych monet bawarskich Henryka II lub czeskich Bolesława I. albo ich nieudolnego naśladownictwa. Żaden z nich nie przypomina denarów ks. Ottona” (*Gibasiewicz 1958*, 23, nr 57).

⁴⁰ *Turnwald 1963*. W opisie 22 denarów, zaszeregowanych przez Stanisława Gibasiewicza (1958) pod nr 57, Krystian Turnwald zidentyfikował trzy monety jako czeskie (1963, 72, nr 1/1, 2/3, 3/4). W rzeczywistości tylko jedną z nich można uznać za czeską (*Turnwald 1963*, 72, nr 3/4), tzn. denar Cach 15 (Bibl. Kórnicka, nr inw. 5663), nr kat. 22.

⁴¹ *FMP I*, 414, nr 212–231 („Unbestimmte”). Na bardziej szczegółową analizę zasługiwałby również zbiór bliżej niezidentyfikowanych 17 fragmentów (*Gibasiewicz 1958*, 23, nr 58; *FMP I*, 414, nr 195–211).

Z powyższego jasno wynika, że znalezisko monet znajdujące się w zbiorach Biblioteki Kórnickiej zasługuje na nową szczegółową analizę, pozwalającą na dokładniejszą identyfikację wszystkich reprezentowanych w nim egzemplarzy, oraz na publikację jego opracowania monograficznego, uwzględniającego powiązania z innymi skarbami z lat 70.–80. X w. odkrytymi na terenie Polski i krajów ościennych.

Tłum. Marzena Matla

BIBLIOGRAFIA

- Cach: Cach František, *Nejstarší české mince. I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I*, Praha 1970.
- CNP: Gumowski Marian, *Corpus Nummorum Poloniae. Monety X i XI w.*, Kraków 1939.
- Dbg.: Dannenberg Hermann, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, Berlin 1876.
- FMP I: Szczurek Tadeusz, Paszkiewicz Borys, Tabaka Arkadiusz, Bogucki Mateusz, Ilisch Peter, Malarczyk Dorota, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Grosspolen*, [w:] *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen. Inventar I*, red. Mateusz Bogucki, Peter Ilisch, Stanisław Suchodolski, Warszawa 2017.
- FMP II: Horoszko Genowefa, Piniński Jerzy, Ilisch Peter, Malarczyk Dorota, Nowakiewicz Tomasz, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Pommern*, [w:] *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen. Inventar II*, red. Mateusz Bogucki, Peter Ilisch, Stanisław Suchodolski, Warszawa 2016.
- FMP IV/2: Butent-Stefaniak Barbara, Ilisch Peter, Malarczyk Dorota, Nowakiewicz Tomasz, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Schlesien*, [w:] *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen. Inventar IV*, red. Mateusz Bogucki, Peter Ilisch, Stanisław Suchodolski, Warszawa 2013.
- Friedenthal 1932: Friedenthal Adolf, *Der Münzfund von Kumna. Beiträge zur Kunde Estlands*, 1932, s. 5–13.
- Gibasiewicz 1958: Gibasiewicz Stanisław, *Skarb denarów z końca X w. ze zbiorów Biblioteki w Kórniku*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1958, nr 2, s. 14–25.
- Hahn: Hahn Wolfgang, *Moneta Radasponensis. Bayerns Munzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*, Braunschweig 1976.
- Hahn 1977: Hahn Wolfgang, *Herzog Heinrich II. von Bayern und die Anfänge der Böhmisches Münzprägung*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1977, nr 21, s. 162–167.
- Hahn 1978–1979: Hahn Wolfgang, *BLAGOTA CONTIUNX und EMMA REGINA – einige Randbemerkungen zu den ältesten böhmischen Herzogsmünzen*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte” 1978–1979, nr 28–29, s. 65–80.
- Hahn 1986: Hahn Wolfgang, *Imitativprägungen nach frühen bayerischen Münztypen in böhmischen und polnischen Schatzfunden*, [w:] *Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století)*, red. Jiří Sejbal, Brno 1986, s. 285–299.

- Hahn 2002: Hahn Wolfgang, *Die älteste böhmische Münzprägung Boleslaus II. – eine Materialzusammenstellung*, [w:] *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*, red. Borys Paszkiewicz, Warszawa 2002, s. 379–392.
- Kilger 2000: Kilger Christoph, *Pfennigmarkte und Währungslandschaften. Monetarisierung im sächsisch-slawischen Grenzland ca. 965–1120. Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series 15*, Stockholm 2000.
- Lukas 2012: Lukas Jiří, *K činnosti bavorských řezačů kolků v pražské mincovně v 70. a 80. letech 10. století*, „Numismatické listy” 2012, nr 67, s. 62–66.
- Lukas – Videman 2021: Lukas Jiří, Videman Jan, *Počátky českého mincovnictví. Monumenta numismatica 5*, Praha 2021.
- Suchodolski 1974: Suchodolski Stanisław, *Dziesiątowieczny skarb z Gębic odnaleziony*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1974, nr 18, s. 211–218.
- Turnwald 1963: Turnwald Krystian, *Dodatek ke zprávě o nálezu denárů z X. stol. z Kórníku*, „Numismatické listy” 1963, nr 18, s. 71–80.
- Žak 1966: Žak Jan, *Uzupełnienie do inwentarza: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski*, [w:] *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Materiały*, red. Marian Hasing, Ryszard Kiersnowski, Janusz Reyman, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966 („Polskie skarby wczesnośredniowieczne. Inwentarze”, t. IV).